

Diner inèdit urgellès d'Ermengol V que copia tipus de Bolscan

ANNA M. BALAGUER
M. CRUSAFONT I SABATER

Fa uns mesos vàrem presentar al X Congreso Nacional de Numismática d'Albacete la peça medieval sens dubte més singular d'entre totes les que coneixem.¹ Es tracta d'un diner del comtat d'Urgell que, per estrany que pugui semblar, no sols copià una moneda ibèrica, sinó que, fins i tot, en prengué la llegenda, només amb petites alteracions.

Com que ara disposem de les dades i les fotografies de tots els exemplars que varen aparèixer, ens ha semblat que seria interessant d'aprofundir en el tema presentant tota l'evidència i donant a conèixer als lectors d'*Acta* unes emissions tan particulars.

Circumstàncies de la troballa

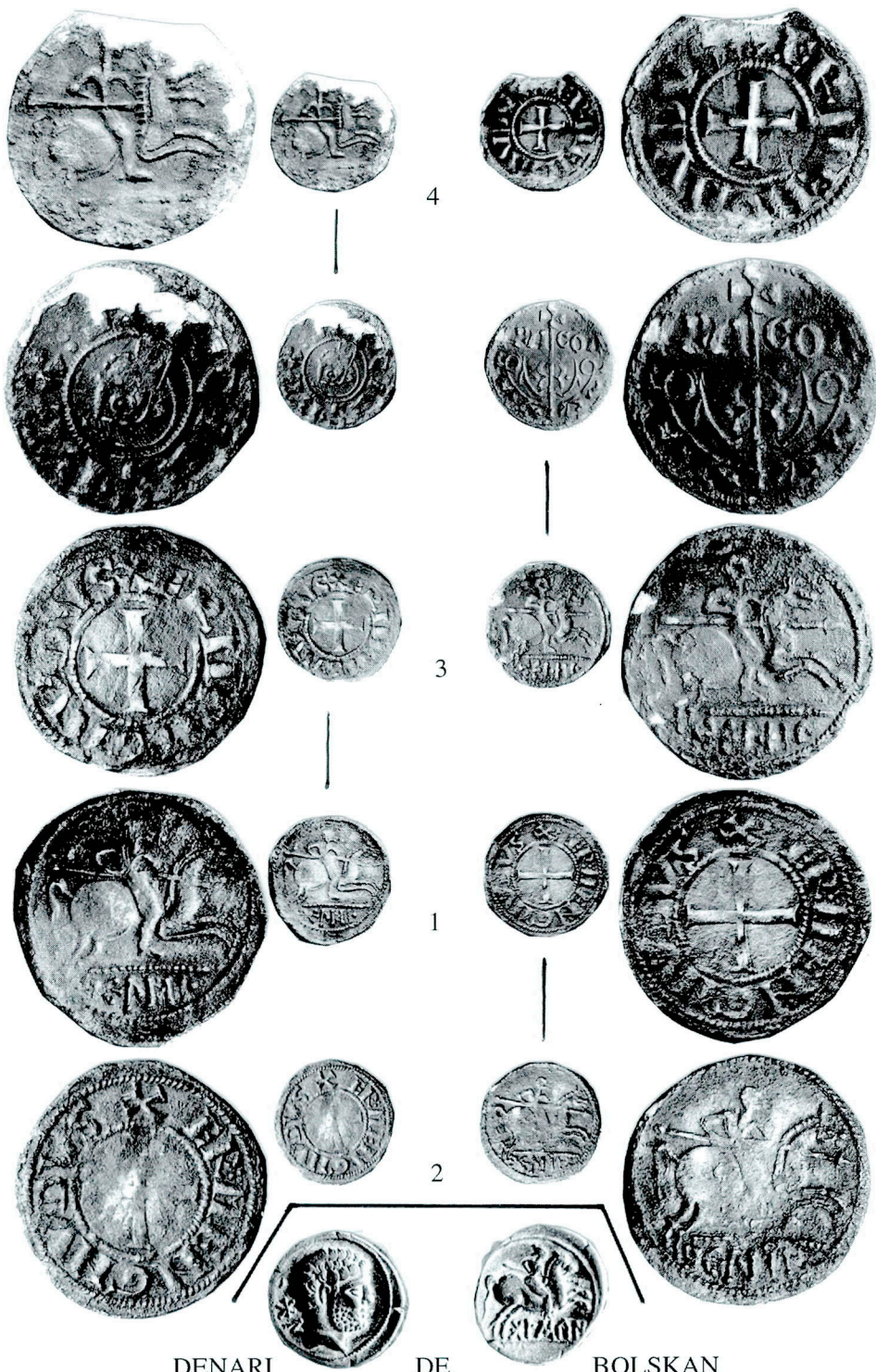
Tal com explicàvem a la nota anterior, les peces varen ésser trobades casualment en superfície, ara fa uns vint anys, prop d'Agramunt. El conjunt estava format per quatre peces urgelleses del nou tipus que descriurem i un diner de Sanç Ramir i formaven com un petit cartutx, tan compacte que el seu posseïdor sempre va creure que era una sola peça i que es tractava d'un pesal.

Fou justament el nostre interès pels pesals el que ens dugué a la peça i, llavors, se'ns féu evident que no era pas un pesal, sinó un paquet de diners. La disgregació

1. Anna M. BALAGUER i M. CRUSAFONT. «Dinero condal de Urgell, inédito, que copia un denario de Bolscan. Nota preliminar.» *Congreso Nacional de Numismática*, Albacete, octubre de 1998. En curs d'edició.

3. Diner de billó

a/ ×ERMENGAVDVS

Creu interior patada

r/ semblant a l'anterior

pes: 0,99 g

Ø: 17 mm

Inèdit

4. Diner de billó

a/ i r/ semblant a l'anterior

pes: (0,79) g (incomplet)

Ø: 17 mm

Inèdit

El diner aragonès de Sanç Ramir (1063-1094) és semblant al nostre CruVS-203.3, amb la diferència que la llegenda de l'anvers comença amb tres punts disposats verticalment. D'altra banda, per bé que el seu dibuix correspon, en principi, al tipus elegant de cronologia intermèdia en el regnat, la seva factura l'apropa ja al tipus tosc. Ni la testa ni l'arbre del revers tenen el traç decidit i acurat del grup elegant. Sembla, doncs, un tipus de transició, talment com si el gravador que va fer les peces del grup tosc hagués començat imitant els dibuixos del seu antecessor i que després hagués passat a gravar dibuixos propis. Pesa 1,32 g, però cal tenir present que porta el tros afegit que es va despendre del tipus urgellès núm. 4.

Anàlisi d'encunys

La comparació dels encunys és bastant fàcil de realitzar en aquest cas perquè hi ha elements diferencials que poden ésser fins i tot detectables en les fotografies.

Les quatre cares del genet són totes elles de diferent encuny. Això es fa palès, d'una banda, observant la posició de la llança amb relació a l'exerg horitzontal. A la peça 4 la llança es dirigeix cap amunt. A la peça 3 és gairebé horitzontal. A les peces 1 i 2 es dirigeix cap avall. Els genets de les peces 1 i 2 són força semblants, però una observació atenta farà veure diferents detalls divergents a la llegenda, en el traç de les espatlles del genet i, sobretot, en les potes davanteres dels cavalls, més allargassades al diner 1 i més corbades al diner número 2.

Vegem ara la part de la creu i la llegenda ERMENGAVDVS. És evident que les peces 1 i 2 difereixen de les altres perquè porten uns grups de tres punts entre les lletres R i M. La diferència entre la 3 i la 4 es fa molt visible, per exemple, en la posició relativa de la R i la M: a la peça 3 la cua de la R es dirigeix a la part baixa de la M i gairebé la toca mentre que, a la 4 es dirigeix a mitja alçada i resta més separada. Pel que fa a les peces 1 i 2, tot sembla indicar que són del mateix encuny. Tenim, per tant:

3 encunys per a l'anvers amb lectura ERMENGAVDVS

4 encunys per al revers amb el genet

Si l'aspecte de les peces i les evidències de la troballa no haguessin donat prou elements per l'autenticitat, aquesta variabilitat d'encunyats hauria estat suficient per establir-la. No hi pot haver, per tant, ni la més lleu ombra de dubte en aquest sentit.

Tipologia i llegendes

Com hem pogut veure, l'única referència útil de la peça de cara a la seva classificació, és el nom ERMENGAVDVS que porta a l'anvers. Si aquest nom no fos tan específic d'Urgell i tan poc estès als altres comtats catalans i llenguadocians, hauria estat molt difícil la seva atribució. L'especificitat urgellesa del nom i la troballa prop d'Agramunt són suficients, en aquest cas, per atribuir les peces als comtes d'Urgell.

Pel que fa al genet, cal observar que és veritablement esculpit i, per tant, ben allunyat dels estereotips fets a traços dels genets hieràtics dels diners castellans o dels *morabitos* portuguesos. El seu art no desdiiu les produccions catalanes coetànies de Vic o Besalú.²

Sí que hi ha una certa semblança amb el genet de la peça que Botet qualificà d'incerta³ i que nosaltres varem atribuir hipotèticament a l'emissió feta a Calaf pels vescomtes Cardona.⁴ El cavall de Cardona és igualment esculpit i pren solucions de traç força properes al tipus d'Urgell. Cal dir, però, que el d'Urgell s'apropa més al model ibèric.

Però la qüestió més extraordinària d'aquestes peces, allò que les converteix en quelcom d'únic i inaudit, és el fet d'haver copiat, a més de la tipologia del genet ibèric, la llegenda en aquest alfabet, prenent el model de les peces de Bolskan. Cal observar que les lletres de l'exerg de la peça urgellesa no tenen cap parentiu amb les de l'altra cara. Si a ERMENGAVDVS hi trobàvem uns traços lineals i acurats i uns extrems eixamplats, amb la típica rigidesa de l'època que fa semblar H les A, a l'exerg els pals són com bastons de gruix desigual i extrems arrodonits. És evident que el gravador copiava, sense saber el que escrivia, partint d'un model que li havien donat. És per això, també, que les lletres no són pas idèntiques i que la llegenda no és completa. Així tenim:

a Bolskan: *IMAR⁵

a Urgell: *INIL

2. Ens referim als diners ref. 11-16 de Vic o 93 i 95 de Besalú. Vid. M. CRUSAFONT I SABATER. *Numismática de la Corona Catalano-aragonesa medieval*. Madrid, 1982. L'anterior referència CruVS prové del nostre *Acuñaciones de la Corona catalanoaragonesa y de los reinos de Aragón y Navarra*, Madrid 1992.

3. J. BOTET I SISÓ. *Les monedes catalanes*, vol. III, 1911, p. 548.

4. M. CRUSAFONT. *Numismática...*, op. cit., núm. 22.

5. Per als tipus i llegendes del model, Bolskan, vegeu L. VILLARONGA, *Corpus Nummum Hispaniae ante Augusti aetatem*. Madrid, 1994, p. 210-212. La moneda urgellesa copia el tipus I de llegenda.

Quin dubte hi ha, però, que una llegenda copia l'altra si hi afegim encara els dibuixos idèntics dels genets? Al marge de les dues lletres finals, a Bolskan la llegenda discorre per sobre de la línia de l'exerg, quan n'hi ha, i aquí, en canvi, és a sota. Unes diferències que no desdiuen pas la còpia.

Ja hem assenyalat a la nota preliminar què hi ha alguns paral·lelismes en el fet que monedes medievals s'inspirin en models del món clàssic. Així trobem els augustals sicilians d'època normanda que copien tipus imperials⁶ o els diners dels bous de Vic⁷ que prenen igualment models romans o hispanoromans. L'originalitat d'aquest cas és la d'haver manllevat, a més, la llegenda ibèrica.

Per què s'actuà així? Resulta difícil d'escatir-ho i nosaltres ens limitarem a plantejar algunes hipòtesis. Seria possible, per exemple, que l'argent de l'emissió comtal s'hagués obtingut d'un nombrós lot o d'un tresor de denaris de Bolskan, de molt la peça ibèrica més abundant a la Península, i que s'hagués mantingut la llegenda i el revers per temors supersticiosos si les peces varen sorgir d'una tomba o d'un lloc que poguessin haver considerat de caràcter sacre. Una altra possibilitat seria que s'hagués pres l'inici de la llegenda ibèrica de Bolskan, la partícula BOLS, i per tant ***IN**, per una possible lectura ERM que podia ésser vista com d'algun antic cabdill antecessor dels comtes urgellesos i de nom semblant. O, més senzillament, que s'haguessin pres les monedes com a romanes i pesés encara en la tradició el prestigi d'aquella antiga civilització.

Atribució

Reiterant el que dèiem en la primera nota, i que en res ha fet variar disposar ara de tota l'evidència, creiem que cal atribuir aquests nous diners a Ermengol V.

En realitat el que fem és deixar al davant el grup dels tipus de bust, per dues raons prou lògiques: dins d'aquest grup hi ha dos diners d'argent i pes feble que s'avenen amb la primera meitat del segle XI, en paral·lel amb el que observem en altres comtats i, especialment, a Barcelona. D'altra banda, les noves peces, amb un pes mitjà de 0,966 g, si marginem l'exemplar incomplet, són més lleugeres que el diner de billó de bust que pesa 1,1 g.

Darrere del nou tipus hi ha tot un seguit de peces que es caracteritzen per dur el nom de la ciutat emissora: Agramunt. Per tant, el nou tipus, sense aquesta menció, encaixa bé abans.⁸

6. Vegeu R. SPAHR. *Le monete siciliane dai bizantini a Carlo I d'Angiò*, Zuric-Graz, 1976. Tipus 98 a 104 de Frederic II.

7. M. CRUSAFONT, *Numismàtica...*, op. cit., tipus 15.

8. Vegeu els nous tipus en què es basa aquesta anàlisi a A. M. BALAGUER. «Les primeres amonedacions episcopals i comtals d'Urgell». *Acta Numismàtica*, núm. 21-23, pàgs. 395-406. Mancava llavors el tipus que ara comentem i per això s'atribuïren els tipus de bust a Ermengol V.

L'atribució a Ermengol V és, doncs, una conseqüència d'aquest encaix i del costum o norma d'anar atribuint un tipus a cada comte, si no hi ha raons per fer altrament. No hi ha, doncs, proves pròpiament directes per a l'atribució, però tampoc no podem fer res més que anar establint una seriació cronològica, que encaixa en l'un o l'altre regnat, d'acord amb el material existent i que cal variar, a vegades, si sorgeix una altra novetat.

De tota manera, sembla que podem descartar una atribució més reculada perquè, si passéssim aquest tipus a Ermengol IV (1065-1092) i el grup de bust a Ermengol III (1038-1065), el temps d'aquest darrer comte sembla massa reulat per al canvi dels diners d'argent als de billó, un fet que, a Barcelona, que pot ésser el lloc on emmirallar-se, no succeeix fins al temps de Ramon Berenguer I (1035-1076) i, encara, ben entrat el temps del seu regiment.

També reforça l'atribució l'associació de la peça amb un diner de Sanç Ramir (1063-1094), que més aviat cal considerar tardà dins d'aquest regnat per les raons abans exposades.

Per tant, l'atribució dels nous diners al comte urgellès Ermengol V (1092-1102) sembla, ara per ara, la més avinent.